

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Bodó Sára és Horsai Ede

А

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2020

„Hiszek az Ige diadalmas erejében!”
Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Bodó Sára és Horsai Ede*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-23-4

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2020

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Minden jog fenntartva

A borítón található kép részlet *Szilágyi Imre* grafikusművész által
Fekete Károly püspök 60. születésnapjára készített rézkarc ex libriséből.

A kötetben található illusztrációkat *Tamus István* grafikusművész készítette.

Fotó: *Barcza János*

A szöveget gondozta: *Tóth Erika*

Technikai szerkesztő: *Mikáczó Kamilla*

A kiadvány a debreceni könyvnyomtatás négy és fél évszázados
hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt.-ben készült a 2020. évben
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

Dr. Fekete Károly

— |

| —

— |

| —

TARTALOMJEGYZÉK

TABULA GRATULATORIA	11
BEKÖSZÖNTŐ	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Hiszek az Ige diadalmas erejében!”	17
KÖSZÖNTJÜK A ROKONT ÉS BARÁTOT!	
<i>FEKETE GYÖRGY:</i> Több mint barát	23
<i>GAÁL BOTOND:</i> Egymás közeli sors	27
KÖSZÖNTJÜK A TUDOMÁNYOS PÁLYATÁRSAT!	
<i>KOZMA ZSOLT:</i> Megbocsátás	37
<i>WOLFGANG RATZMANN:</i> A nosztalgia és a tudományos-történeti feldolgozottság között	55
KÖSZÖNTJÜK OKTATÓTÁRSUNKAT A DEBRECENI REFORMÁTUS HIT Tudományi EGYETEMEN!	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Ha elenyészik is testem és szívem...”	71
<i>NÉMETH ÁRON:</i> Zsoltártextusok a szószéken	85
<i>PERES IMRE:</i> A Bárány menyasszonya	103

<i>LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA:</i> Az új világ Jel 21,1-8	119
<i>HODOSSY-TAKÁCS ELŐD:</i> Júdeaiak Babilonban	135
<i>KÓKAI-NAGY VIKTOR:</i> Pál tanítása az úrvacsoráról az 1. Korinthusi levél alapján	147
<i>KOVÁCS ÁBRAHÁM:</i> Kijelentés, Szentírás és a dogma a 19. századi magyar teológiai vitákban	159
<i>FAZAKAS SÁNDOR:</i> Közösséggé formálódás a <i>reformatio vitae</i> jegyében	179
<i>KOVÁCS KRISZTIÁN:</i> Dietrich Bonhoeffer, a zenész teológus	199
<i>HÖRCSIK RICHÁRD:</i> A vallásszabadság és nemzeti függetlenség kálvinista gyökerei 1848/49-ben	213
<i>BARÁTH BÉLA LEVENTE:</i> Ferenc József és a magyarországi reformátusok, különös tekintettel az egyházalkotmány ügyére	223
<i>BODÓ SÁRA:</i> A bátorítás jelentősége a katechézisben	237
<i>HODOSSI SÁNDOR:</i> Kik tanítanak a református iskolákban?	253
<i>KIS KLÁRA:</i> Az erőszak értelmezésének változásai a keresztyénség történetében	265
<i>HORSAI EDE:</i> Cathedra	275
<i>HÉZSER GÁBOR:</i> A vigasztalásról	285
<i>GAÁL SÁNDOR:</i> Missziói feladatok és lehetőségek	295
<i>GONDA LÁSZLÓ:</i> Az egyház missziói természetéről	303
<i>SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT:</i> Debreczen cigányai	327
<i>BEREK SÁNDOR:</i> Cigány/roma zenei és színpadi reprezentációk	339

KÖSZÖNTJÜK KOLLÉGÁNKAT
A TESTVÉRINTÉZMÉNYEKBEN!

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

<i>BALLA PÉTER:</i> Elhívás az Újszövetségben	355
<i>KOCSEV MIKLÓS:</i> A háromdimenziós „pálya mérete”: teológus – professzor – egyházvezető	365
<i>LITERÁTY ZOLTÁN:</i> Ambivalenciák a prédikátor személye körül	379
<i>NÉMETH DÁVID:</i> A keresztyén nevelés antropológiai alapjai	391

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>FODORNÉ NAGY SAROLTA:</i> A Makkai-féle „bocher-iskola”	425
<i>KÁDÁR FERENC:</i> A prédikáció helye az egyház életében	439

PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>NÉMETH TAMÁS:</i> Misszió, teológia, egyház egysége mint a megújulás feltétele	449
<i>VLADÁR GÁBOR:</i> „A kegyelemmel megerősített szív” (Zsid 13,9)	465

EVANGÉLIKUS HITUDOMÁNYI EGYETEM

<i>HAFENSCHER KÁROLY:</i> Istentisztelet és elektronikus média	483
<i>SZABÓ LAJOS:</i> Milyen a jó igehirdetés?	503

KOLOZSVÁRI PROTESTÁNS TEOLÓGIAI INTÉZET

<i>BUZOGÁNY DEZSŐ:</i> 1568 – mítosz vagy valóság?	519
---	-----

<i>KÁLLAY DEZSŐ:</i> Elkötelezetten	525
<i>ŐSZ SÁNDOR ELŐD:</i> Tiszántúli püspökökhöz köthető könyvek az erdélyi gyűjteményekben	543
A KÖTET SZERZŐI	553
FEKETE KÁROLY FONTOSABB PUBLIKÁCIÓI	557
A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI	563

NÉMETH ÁRON:

Zsoltártextusok a szószéken

A kontextuális zsoltárexegézis találkozása a revideált perikóparenddel

2018 adventjében új perikóparend lépett életbe a protestáns ökumené egyházain belül, miután az EKD, UEK és VELKD döntött arról, hogy revideálja az istentiszteleti olvasmányok és textusok 1978-tól érvényben lévő rendjét.¹ Jelentős újítása a tudományos revíziónak, hogy megkétszereződött az ószövetségi textusok száma. Míg eddig az alapigéknek mindössze egyhatoda származott az Ószövetségből, addig az új rendben már a textusok harmada ószövetségi.² Szintén újdonság, hogy a Zsoltárok könyvéből is felvettek alapigéket az egyházi év igehirdetési rendjébe, minden sorozatot és alkalmat együttvéve így összesen nyolc zsoltártextus kerülhet szószékre a perikóparend alapján. E mostani tanulmány, mellyel dr. Fekete Károly püspök urat, egykori évfolyamfelelősömet és professzoromat, jelenlegi egyetemi kollégámat köszöntöm, erre az újdonságra kíván reflektálni hazai kontextusban, közelebbről is megvizsgálva az egyházi év zsoltártextusait.

1. Textusválasztás és Ószövetség-használat

Előzetesen szükséges egy pillantást vetnünk a magyar református lelkipásztorok textusválasztási gyakorlatára, ezen belül az Ószövetség szószéki megjelenésére. Csak nagyon óvatosan és csak nagyon általánosan lehet itt tendenciákat felvázolni, hiszen a magyar református gyakorlat meglehetősen változatos a textusválasztás terén, és bár vannak erre irányuló vizsgálatok, olyan reprezentatív felmérésről nincs tudomásunk, mely valós összképet adna a magyar református lelkészek textusválasztási gyakorlatáról, illetve az ószövetségi textusok arányáról.

1 Az *Evangelisches Gottesdienstbuch* 1999-es bevezetésével történtek csak kisebb mértékű módosítások.

2 Az Ószövetségnek ez a megnövekedett aránya jelentős lépés, de még mindig távol áll a kanonikus arányoktól.

Fekete Károly a textusválasztás alapelveit és módjait lefektető írásában pozitívumaik és negatívumaik mentén mutatja be a magyar reformátusság körében leginkább elterjedt textusválasztási módokat: perikóparend, *lectio continua*, bibliaolvasó kalauz, szabad textusválasztás, igehirdetési terv.³ Ezek között éppen a perikóparend negatívumai között kap említést teljes joggal, hogy „háttérbe szorulhatnak az ószövetségi igék”.⁴ Ugyanez a veszély azonban komolyan fennáll a szabad textusválasztás esetében is, hiszen általános tapasztalat, hogy igehirdetőként ószövetségi textusokkal sokszor nehezebb megküzdeni, így a kisebb ellenállás elve és a könnyebben elérhető krisztológia miatt gyorsan elbillen a mérleg az Újszövetség felé.

Ezt a problematikát több jeles tanulmány érintette az utóbbi évtizedek magyar teológiai szakirodalmában, megkísérelve néven nevezni a problémák gyökerét, és tisztázni az Ó- és Újszövetség közötti hermeneutikai viszonyt.⁵ Német nyelvterületen nemrégiben nagy vihart kavart – különösen ószövetséges körökben – Notger Slenczka ilyen témában megjelentetett cikke, mely *Die Kirche und das Alte Testament* címmel jelent meg 2013-ban.⁶ A berlini rendszeres teológus Markión, Schleiermacher, Harnack és Bultmann érveléséből kiindulva elvitatja az Ószövetség kanonikus jellegét a keresztyén egyházban. Ezzel a nézettel szemben az ószövetségi textusok számának szignifikáns emelkedése az új perikóparendben azt jelzi, hogy a nyugat-európai protestánsok nem akarnak lemondani az Ószövetségről, annak normatív érvényéről. A revíziót megelőző empirikus felmérések is kimutatták a több ószövetségi textus iránti igényt, valamint a 2014/2015-ös

3 FEKETE Károly: A textusválasztás szükségessége és módjai, in: Hanula Gergely (szerk.): *Logos tés akoés. Az ige megszólalása és megszólaltatása. Tanulmányok a 60 éves Vladár Gábor tiszteletére*, Pápa, PRTA, 2012, 151–164.

4 FEKETE: A textusválasztás szükségessége és módjai, 157.

5 MARJOVSZKY Tibor: Miért idegenkedik az igehirdető az Ószövetségtől, in: *Theologiai Szemle* 31/6 (1988), 372–374; KARASSZON István: Miért nem lehet prédikálni az Ószövetségről az Újszövetség nélkül?, in: *Theologiai Szemle* 34/2 (1991), 109–113; ZSENGELLÉR József: Exegézis – igehirdetés – Ószövetség, in: *THÉMA* 1/2–3 (1999), 38–51; BALOGH Csaba: Az Ószövetség (meghatározó) szerepe a református igehirdetésben, avagy: Kell-e nekünk az Ószövetség, s ha igen, mit kezdjünk vele?, in: *Igehirdető* 24/6 (2013), 243–252; KISS Jenő: Az Ószövetség helye a mai magyar nyelvű református igehirdetésben, in: Kustár Zoltán – Németh Áron (szerk.): *Az Ószövetség és a reformáció. Tanulmányok a héber nyelvű Ószövetség és a protestantizmus kapcsolatának múltjából és jelenéből* (Acta. Debreceni Teológiai Tanulmányok 11), Debrecen, DRHE, 2018, 255–278.

6 SLENCZKA, Notger: Die Kirche und das Alte Testament, in: Gräb-Schmidt, E. – Preul, R. (Hg.): *Das Alte Testament in der Theologie* (Marburger Theologische Studien 119), Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2013, 83–119. A kritikákra történő reflexiókat összegyűjtve a szerző végül monográfiává bővítette nézeteinek kifejtését, lásd SLENCZKA, Notger: *Vom Alten Testament und vom Neuen. Beiträge zur Neuvermessung ihres Verhältnisses*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2017.

próbaév is visszaigazolta, hogy az Ószövetségből kijelölt alapigék magasabb aránya egyértelműen elnyerte a tartományi egyházak támogatását. Egyetlen példát idézve, a Rajna-vidéki Protestáns Egyházban a következőt fogalmazták meg: „Mind az ószövetségi szövegek mennyiségi növelése a perikópasorozatokban, mind az ó- és újszövetségi szövegek egymáshoz rendelésének minőségileg más hermeneutikája fontos lépései az újításnak.”⁷ A revíziós munkacsoport az igehirdetési textusok végleges kijelölésekor ennek megfelelően eljárva jelentős lépést tett abba az irányba, hogy az Ószövetséget közelebb hozza az igehirdetőhöz és a keresztyén emberhez, tudatosítsa a keresztyénység gyökereit, segítse a keresztyén-zsidó párbeszédet.

Visszatérve a magyar nyelvű igehirdetés mai valóságához, Kiss Jenő nemrégiben elvégzett vizsgálatára támaszkodunk, hogy betekintést adjunk a jelenlegi helyzetbe. A szerző statisztikailag tekinti át az *Igazság és Élet*, valamint az *Igehirdető* folyóiratok textusait, hogy megállapítsa az Ószövetség-használat arányát a mai magyar református igehirdetésben. Eszerint az *Igehirdető* 1990 és 2014 közötti vasárnapi textusainak bő egyharmada (35,1%), míg az *Igazság és Élet* 2007 és 2016 közötti vasárnapi textusainak szűk egyötöde (19,6%) származik az Ószövetségből.⁸ Az életszerűbb arányokat vélhetően az *Igehirdető* folyóirat mutatja, mivel nincs kötött textuáriuma, az *Igazság és Élet* folyóirat Ószövetség-használata leginkább a perikóparendet tükrözi vissza.⁹ A textusok nagyobb iratcsoportokon belüli megoszlását illetően Kiss a Korai Próféta (Józs, Bír, 1-2Sám, 1-2Kir) feltűnő alulreprezentáltságát állapította meg. A zsoltártextusokra nézve a vizsgálatból az derül ki, hogy az Iratok kánonrészéből vett textusok kb. 50–60%-a zsoltár,¹⁰ ami az összes kijelölt vagy választott ószövetségi textusnak mindösszesen 13%-a. Ez utóbbi adaton nyilván sokat torzít az a tény is, hogy az *Igazság és Élet* a vizsgált időszak jelentős részében a (revízó előtti) perikóparendet követte, melynek eddig nem volt egyetlen zsoltártextusa sem.

7 DEEG, Alexander: Die Kirche und das Alte Testament oder: Die Hebräische Bibel zwischen Lust, Last und Leidenschaft, in: *Evangelische Theologie* 77/2 (2017), 132–145, ebben: 132–133. [ford. N. Á.]

8 KISS: Az Ószövetség helye, 257–258.

9 A folyóirat 2007-es indulásakor az ógyházi perikóparend alapján közölt vasárnapi iget tanulmányokat, majd 2014–2018 között a Generális Konvent ajánlása szerinti vezérfonalra tért át, 2018-tól pedig ismét a perikóparendet követi.

10 KISS: Az Ószövetség helye, 259.

2. A revideált perikóparend zsoltártextusai

A zsoltárok sajátosan kettős természetűek: egyszerre Istenhez szóló emberi szavak és emberhez szóló isteni igék.¹¹ Bizonyára éppen ez a különös kettősség magyarázza a zsoltárok töretlen népszerűségét, sokrétű használatát, ugyanakkor hermeneutikai bizonytalanságot is okoz.

A zsoltárok énekként és imádságként való használata a liturgiában magától értetődő, hiszen a Zsoltárok könyve költeményeinek egy jelentős része ezzel a céllal íródott, tehát eredetileg is kultikus-liturgikus *Sitz im Lebennel* rendelkezik. A korai egyház lényegében zsidó tradíciót követ, amikor a nap bizonyos szakaszaiban zsoltáros imaórákat ír elő, amely a zsolozsmában fejlődött tovább az egyháztörténet során. A latin misében is liturgiai elemként kaptak helyet a zsoltárok, a reformáció egyházai pedig a gyülekezeti zsoltáréneklést tartották különösen is fontosnak.¹²

Régi hagyománya van annak is, hogy a zsoltárok igehirdetési alapigeként szerepeljenek. Az óegyház korában számos görög és latin szerző mondott vagy írt magyarázatot a Zsoltárok könyvéhez, illetve a *lectio continua* alapján a reformátorok is prédikáltak zsoltárok alapján, mely kapcsán igehirdetést segítő kommentárok is születtek.¹³ A zsoltárok textusként való használata azonban egyáltalán nem magától értetődő. Létezik olyan vélemény is, hogy a zsoltárok többnyire műfajilag alkalmatlanok igehirdetési alapigének, ezért mint liturgiai költemények és mint Istenhez szóló emberi szavak, meg kell hagyni őket imádságként és énekként.¹⁴ Ez a fajta gondolkodás is vélhetően közrejátszott abban, hogy a perikóparend mellőzte, illetve „cserepadra”¹⁵ küldte a zsoltártextusokat. Mindennek eredményeként Manfred Oeming egy 1995-ös zsoltárkutatóval foglalko-

11 WEBER, Beat: Die Psalmen als Wort zu Gott und als Wort von Gott. Über den Sondercharakter des Psalmenbuchs innerhalb der Heiligen Schrift, in: JETH 16 (2002), 7–11. Korábban hasonlóan BONHOEFFER, Dietrich: *Die Psalmen. Das Gebetbuch der Bibel. Eine Einführung*, Bad Salzungen, MBK-Verlag, 1995, 9.

12 SEIDEL, Hans: *Auf den Spuren der Beter. Einführung in die Psalmen*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, 1980, 118–124; OEMING, Manfred – VETTE, Joachim: *Das Buch der Psalmen. Psalm 90–151* (NSK.AT 13/3), Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk, 2016, 140–144.

13 KANNENGIESSER, Charles: *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity with Special Contributions by Various Scholars* (The Bible in ancient Christianity 1.), Leiden, Brill, 2004, 297.

14 Ezekre a véleményekre kritikusan reflektál SEIDEL: *Einführung*, 135–136.139; LONG, Thomas G.: *Preaching Psalms*, in: Brown, W. P. (ed.): *The Oxford Handbook of the Psalms*, New York, Oxford University Press, 2014, 557–568.

15 Így SEIDEL: *Einführung*, 139.

zó áttekintő cikkében így kénytelen nyilatkozni: „Összességében túl kevés a prédikáció a zsoltárokról.”¹⁶

A revideált perikóparend III. sorozatában két istentiszteleti alkalom kapott alapigét a Zsoltárok könyvéből. A böjti időszak kezdetére jelölték ki a Zsolt 51,1-14(15-21) szakaszát a hamvazószerda textusának, valamint az egyházi év végén találunk még zsoltártextust, amikor a Szentháromság ünnepe utáni utolsó előtti vasárnapot megelőző vasárnapon a Zsolt 85 hangzik alapigeként. A IV. sorozatban csak a reformáció ünnepén hangzik igehirdetés a Zsoltárok könyve alapján, ekkor a 46. zsoltár a kijelölt perikópa. A VI. sorozatban a legmagasabb arányú a zsoltártextusok jelenléte, három vasárnap alkalmával akár négy zsoltáros igehirdetést is hallhat a gyülekezet. A 24. zsoltár áll a sorozat legelején advent első vasárnapjának textusaként, ezt követi a Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnap alapigéje a Zsolt 16,(1-4).5-11, majd az egyházi év utolsó vasárnapjára kettő textust is kínál a perikóparend attól függően, hogy a gyülekezet „Örök élet vasárnapja”-ként, vagy „Halottak vasárnapja”-ként ünnepli azt. A Zsolt 126 az Örökkévalóság vasárnapjának, a Zsolt 90,1-14(15-17) pedig a halottakra való istentiszteleti megemlékezésnek a textusa, de megengedett a kettő kombinációja is egyazon vasárnapon. Az összesen hét zsoltártextus tehát három sorozatra oszlik el, az I–II. és az V. sorozatban nem szerepel a kijelölt alapigék között zsoltárszöveg. Az éves renden kívüli alkalmak között a Zsolt 84,2-13 az egyik javasolt textus „búcsú” (*Kirchweih*) alkalmára.

3. Zsoltártextusok kettős kontextusban

A következőkben az új perikóparend három zsoltártextusát elemezzük. Vizsgálatunk kettős tekintetben is kontextuálisnak nevezhető. Egyrészt exegetikai szempontból, másrészt homiletikai szempontból, hiszen az írásmagyarázat során is fontos elemzési szempont a textus szövegkörnyezeté-

¹⁶ OEMING, Manfred: Die Psalmen in Forschung und Verkündigung, in: VuF 40 (1995), 28–51, ebben: 50 [ford. N. Á.]. Alexander Deeg megállapítása szerint (Németországban) a perikóparendtől független kazuális szolgálatokra kifejezetten jellemző a zsoltártextusok felvétele, bár kritikusan hozzászól, hogy az alapige ilyenkor sokszor csak egy-egy versre korlátozódik, lásd DEEG, Alexander: Christliche predigt des Alten Testaments, in: Bauks, M. – Koenen, K. (Hg.): *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (WiBiLex). Alttestamentlicher Teil*, <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/15225/>, letöltés dátuma: 2019.08.25. Hazai viszonylatban is érvényesnek látszik, hogy az esketési, keresztelési és temetési prédikációk alapigéjeként szívesen választanak a lelkészek zsoltárt vagy kiragadott zsoltárvers(ek)et.

nek vizsgálata, valamint a homiléta sem tekinthet el attól, hogy mi az igehirdetés kontextusa.¹⁷

Az igehirdetés kontextusa többretű, ide tartozik a gyülekezet összetétele és jelenlegi helyzete, a templom(tér) állapota és hangulata, az aktuális időjárás, vagy korunk és társadalmunk aktuális kihívásai, égető kérdései. Jelen tanulmányban csak arra a kontextuális tényezőre fókuszálunk, amit maga a perikóparend is megköt: az adott textus az egyházi év melyik alkalmán kerül szószékre.

Az alapige kontextusának kérdése, melyet az exegézis során elemzés alá vonunk,¹⁸ éppen a Zsoltárok könyve esetében sajátosan tevődik fel. A történeti könyvek esetében evidens, hogy az Izsák-történetek megértéséhez a megelőző Ábrahám-történetek és a következő Jákób-történetek is fontosak. A bibliai zsoltárok azonban egymástól különálló költemények, különböző korokból, különböző szerzőktől, sokszor egészen egyedi hangokkal, egy-egy önálló értelmezési keretet alkotva. Kell-e, lehet-e egy teljes zsoltárt felölelő textus esetében kontextusról beszélni? A zsoltárexegézis kritikai (hős) korszakának Hermann Gunkel nevével fémjelzett évtizedeiben ez a kérdés csak nagyon elvétve merült fel, a zsoltárok elemzése szinte kizárólag izoláltan történt. Az utóbbi időben azonban éppen itt vett jelentősen új irányt a zsoltárok exegézise. A zsoltárok önmagukban való analízise mellett fontos szemponttá vált a szomszéd zsoltárokkal való kapcsolat, a részgyűjtemény mint szűkebb, és a Zsoltárok könyve mint tágabb irodalmi és teológiai kontextus. Ennek a szemléletnek az értelmében a Zsoltárok könyvére nem úgy kell tekintenünk, mint különálló költemények amorf halmazára, százötven önálló mű konglomerátumára, az ószövetségi költészet egy esetleges archívumára, hanem a *Széfer T^ehillím*, a „Dicséretetek könyve” is egy tudatosan megszerkesztett bibliai könyv, ahol az egyes fejezetek/zsoltárok nem véletlenszerűen helyezkednek el. Ez a megközelítés nem felülírja, csak kiegészíti a hagyományos zsoltárexegézist azáltal, hogy feltárja a zsoltároknak azt a többletjelentését is, melyet a kompozícióban betöltött funkciója kölcsönöz a szövegnek.¹⁹

17 Ehhez jönnek még hozzá további kontextualizációs tényezőként az adott vasárnapra vagy ünnepnapra kijelölt egyéb olvasmányok, melyek sajátos hermeneutikai hálót alkotnak a textussal. Ezeket jelen tanulmányban nem érintjük.

18 Fekete Károly éppen a perikóparend ismertetésénél jegyzi meg figyelmeztetőleg: „Fokozott figyelmet kell fordítani a kontextus alapos felderítésére”, lásd FEKETE: A textusválasztás szükségessége és módjai, 156.

19 A zsoltárkutatásnak ezt az új és meghatározó irányvonalát Erich Zenger így foglalja össze: a „zsoltárexegézistől a Zsoltárkönyv-exegézisig” (*Von der Psalmenexegese zur Psalterexegese*), lásd ZENGER, E.: *Psalmenforschung nach Hermann Gunkel und Sigmund*

Az itt következő exempláris zsoltárelemzésekkel ennek értelmében nem megismételni kívánjuk a klasszikus kommentárok időtálló eredményeit, hanem a kontextusra figyelve keressük azokat az újszerű exegetikai információkat, melyek relevánsak lehetnek a vizsgált zsoltár értelmezésében.²⁰ Vizsgálatunk másik fókuszja pedig a zsoltár-igehirdetések helye az egyházi évben.

3.1. Zsolt 16,(1-4)5-11: Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnap (VI.)

a) A szöveg kontextusa:

Több kutató is egyetért abban, hogy a Zsolt 15-24 egy önmagában is értelmes irodalmi egység, ahol a műfajok, illetve témák alapján egy kiasztikus struktúra rajzolódik ki.²¹

Mowinckel, in: Lemaire, A. – Sæbø, M.: *Congress Volume Oslo 1998* (VT.S 80), Leiden, Brill, 2000, 399–436, ebben: 416. Zenger a kontextus bevonásával nem egy adott zsoltár egyedüli és minden mást felülíró értelmét akarja megtalálni, hanem hangsúlyozza, hogy a Zsoltárok könyvében elfoglalt helye csak járulékos jelentést (*zusätzliche Bedeutungsebene*) adhat a zsoltárnak, lásd ZENGER, E.: *Psalmenexegese und Psalterexegese. Eine Forschungsskizze*, in: uő (ed.): *The Composition of the Book of Psalms* (BETHL 238), Leuven – Paris – Walpol, Peeters, 2010, 17–65, ebben: 24. E paradigmaváltás kutatástörténeti részleteihez lásd NÉMETH, Áron: „*Királyok zsoltára, zsoltárok királya*”. A 72. zsoltár előállása és teológiája a Zsoltárok könyve redakciójának tükrében, Kolozsvár, Exit, 2018, 13–23.

- 20 Terjedelmi okok miatt csak három zsoltárral foglalkozhatunk részletesen, de a többi zsoltártextus esetében is jól alkalmazható a kontextuális megközelítés. A Zsolt 46-ot meghatározó kontextus az I. kórahita zsoltárgyűjtemény (Zsolt 42-49), mely rokonságban áll a későbbi keletkezésű II. kórahita gyűjteménnyel (Zsolt 84-88*), ahol a Zsolt 84 és 85 textusa található. A 90. zsoltár a Zsoltárok könyve végső kompozíciójának egyik legmarkánsabb cezúrájánál található, így a kontextuális megközelítés egészen kézenfekvő, sőt szükségszerű. A Zsolt 126 gyűjteményi kontextusa a Zarándokénekek (Zsolt 120-134), mely szintén egy jól megragadható teológiai profillal rendelkezik.
- 21 Lásd pl. HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER, Erich: *Die Psalmen I. Psalm 1–50* (NEB.AT 29), Würzburg, Echter Verlag, 1993, 13; MILLER, Patrick D.: 'Kingship, Torah Obedience, and Prayer. The Theology of Psalms 15-24', in: Seybold, K. – Zenger, E. (Hg.): *Neue Wege der Psalmenforschung*, Freiburg, Herder, 1994, 127–142; MILLARD, Matthias: *Die Komposition des Psalters. Ein formgeschichtlicher Ansatz* (FAT 9), Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1994, 25; GILLINHAM, Susan E.: *The Image, the Depths and the Surface. Multivalent Approaches to Biblical Study* (JSOT.SS 354), Sheffield, Sheffield Academic Press, 2002, 68; JANOWSKI, Bernd: *Konfliktgespräche mit Gott. Eine Anthropologie der Psalmen*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2003, 317–318; GROENEWALD, Alphonso: Ethics of the Psalms. Psalm 16 within the context of Psalms 15–24, in: *Journal for Semitics* 18/2 (2009), 421–433; BROWN, William P.: 'Here Comes the Sun!' The Metaphorical Theology of Psalms 15–24, in: Zenger, E. (ed.): *The Composition of the Book of Psalms* (BETHL 238), Leuven – Paris – Walpole, Peeters, 2010, 259–277; LIESS, Kathrin: *Der Weg des Lebens. Ps 16 und das Lebens- und Todesverständnis der Individualpsalmen*

- A Zsolt 15 (ún. „Bevonulási liturgia”)
B Zsolt 16 (Bizalomzsoltár)
C Zsolt 17 (Imádság segítségért)
D Zsolt 18 (Királyzsoltár)
E Zsolt 19 (Tóra-zsoltár)
D' Zsolt 20-21 (Királyzsoltár)
C' Zsolt 22 (Imádság segítségért)
B' Zsolt 23 (Bizalomzsoltár)
A' Zsolt 24 (ún. „Bevonulási liturgia”)

A tükrös szerkezet értelmében a Zsolt 16 a Zsolt 23-mal áll párbeszédben, melyek a bizalom hangján szólítják meg az Urat, akitől a biztonságot és a védelmet várják. A formatörténeti egyezés mellett több kulcskifejezés és motívum is egymásra mutat, ami e zsoltárcsoport tudatos összeállítására utal.

Rokon a két zsoltárban például az út metafora, még ha ezt különböző kifejezésekkel is adják vissza: „Megismerteted velem az élet útját (*'órach*)” (Zsolt 16,11); „igaz ösvényen (*ma'gál*) vezet az ő nevéért” (Zsolt 23,3). Közös tapasztalatként fogalmazódik meg, hogy az Isten az imádkozó közvetlen közelében van: „mert a jobbomon van” (Zsolt 16,8/11/), „mert te velem vagy” (Zsolt 23,4).²² Mindkét zsoltár használja a pohár képét²³ az elégedettség kifejezésére (Zsolt 16,5; 23,5), és egy, a realitásoktól nem elrugaszkodó, mégis nagyon optimista életfogalmat (Zsolt 16,11; 23,6).²⁴

A Zsolt 15-24 teológiai profiljának egyik fő hangsúlya az igazság témája (Zsolt 15,2; 19,10; 24,5): az igaz/kegyes ember számíthat Isten megmentő igazságára.²⁵ A Zsolt 16 imádkozója olyan erős bizalommal kötődik az Úrhoz, és annyira közel érzi magát hozzá, hogy a halál szférája sem rettent meg, ahogyan a Zsolt 23 is arról tesz vallást, hogy az Isten jelenléte a halál árnyékának völgyére is érvényes, és az ebben való bizonyosság elveszi a félelmet.²⁶ A központi Tóra-zsoltárra mutat a szívbeli öröm (*šámach + léb*) érzése (Zsolt 16,9.11; 19,9), és az élet felüdítésének (*súb + nefes*) isteni tette (Zsolt 19,8; 23,3).

(FAT II/5), Tübingen, Mohr Siebeck, 2004, 403–429; SUMPTER, Philip: The Coherence of Psalms 15–24, in: *Biblica* 94 (2013) 186–209.

22 BROWN: *Metaphorical Theology*, 266; LIESS: *Weg des Lebens*, 426.

23 A *kósz* 'pohár' főnév E/1 birtokos szuffixummal a Zsoltárok könyvének csak ebben a két zsoltárában szerepel.

24 Hasonlóan GILLINGHAM: *Multivalent Approaches*, 69.

25 HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen I*, 13; LIESS: *Weg des Lebens*, 409; GROENEWALD: *Ethics*, 426.

26 LIESS: *Weg des Lebens*, 426–427.

A szűkebb kontextus (Zsolt 15-17) is számos kifejezéssel kapcsolódik egymáshoz. A Zsolt 15 az igaz/kegyes ember definíciójában említi a megingathatatlanságot (Zsolt 15,5), amit a 16. és 17. zsoltár imádkozója saját magán meg is tapasztal (Zsolt 16,8; 17,5). Az „igazság” fogalma, a beszédre való odafigyelés témája összeköti a 15. és 17. zsoltárt, az Isten „jobbja”, az „osztályrész”, az „élet”, az „ösvény/út” pedig a Zsolt 16 és 17 közös kifejezései.²⁷

A Zsolt 16 nem feltámadászsoltár, hanem az Istennel való tartós, egész életre szóló kapcsolatáról beszél. Az Istennel való életközösség olyan vitalitást, életigenlést és örömet ad, melyben a halál megszűnik fenyegető lenni. Ha az imádkozó mégis közel kerülne a halálhoz (*media vita in morte sumus*), bízhat Isten megmentő (e világi) közbeavatkozásában (vö. Jób 33,28-30), amit azonban nem egy egyszeri aktusként, hanem tartós (e világi?) eredményként képzel el.²⁸ Arról nem nyilatkozik a 16. zsoltár, hogy az Istennel való tartós kapcsolat túlérhet-e a biológiai halálon,²⁹ ezt a kérdést nyitva hagyja a zsoltár.

b) Az igehirdetés kontextusa:

A Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnapnak az a hitvallás áll a középpontjában, mely szerint Krisztus megtörte a halál erejét, és az evangélium által világosságra hozta az elmúlhatatlan életet (vö. 2Tim 1,10). Ez a vasárnap arra ad lehetőséget, hogy a gyülekezet ősszel is húsvétot ünnepelhesen.³⁰

A feltámadásról szóló keresztyén tanítás alapvetően az Újszövetségből ismert Krisztus-eseményre épül. Az Ószövetségnek – napjaink tudományos konszenzusa szerint – csak nagyon kései szövegei említik *expressis verbis* a halál utáni élet reménységét,³¹ de a folyamatban fontos szerepet játszanak az egyéni panasz- és hálaénekek közül a Zsolt 16; 49 és 73. Bibliai-teológiai szempontból a 16. zsoltár épp egy olyan billenőponton áll, melynek bölcselkedő folytatása a 49. és 73. zsoltárban már kimondja azt az újszerű

27 HOSSFELD–ZENGER: Psalmen I, 109.114.

28 LIESS: Weg des Lebens, 341–342.401–403.

29 A Zsoltárok könyvében erről csak a 49. és 73. zsoltár tesz konkrét említést. A 16. zsoltár esetében a mai napig megoszlanak a vélemények, hogy e világi (így pl. Gunkel, Kraus, Gerstenberger, Craigie) vagy túlvilági (így pl. Dahood, Eaton, Zenger) reménység fogalmazódik meg benne. A különböző vélemények kutatástörténeti áttekintését lásd LIESS: Weg des Lebens, 3–30.

30 DEEG, Alexander – SCHÜLE, Andreas (Hg.): *Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte. Exegetische und homiletisch-liturgische Zugänge*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2019, 405.

31 A Dán 12,1b–3 így kapott helyet az új perikóparendben a halottak vasárnapjának egyik alapigéjeként.

üzenetet, hogy az Istennel való kapcsolat nem szűnik meg a halállal.³² A 16. zsoltár megfogalmazása nyitva hagyja, hogy Isten milyen megmentést tartogat, amikor az élet útját keresztezi a halál birodalma, s talán éppen ezzel a „metaforikus nyitottságával” tükrözi jól sok gyülekezeti tag hitállapotát.³³ A zsoltár így nem ad direkt tanítást az individuális eszkatológiáról, nem sulykolja dogmatikusan és didaktikusan a megtanulandót, hanem egy bizalomzsoltár nagyon személyes világába helyezi az igehallgatót. A Zsolt 16 nem kínál tehát feltámadást, de szép bibliai példája annak, hogy miként lehet bátran a halál birodalmának valóságát és a szívbeli örömet együtt látni.

A 16. zsoltár kontextuális vizsgálata azt az üzenetet erősíti fel, hogy az élet útja (Zsolt 16) a halál árnyékának völgyén vezet keresztül (Zsolt 23), de az Isten tanítása és szava szerint élők (vö. Zsolt 19), az Isten-közelben járók (Zsolt 16,8.11; 23,2-4) számára a kijelölt cél a teljes öröm (Zsolt 16,9.11; 19,9) és a felüdített élet az Úrnál (Zsolt 19,8; 23,3). Az itt még nyitott kérdést, mely szerint ez a zsoltárosnak e világi reménysége vagy túlvilági reménysége, majd az Újszövetség válaszolja meg, amikor az ApCsel 2,14-36 pünkösd-i igehirdetésében és az ApCsel 13,35-37 tanításában Krisztus feltámadásának bizonyító textusaként találjuk a Zsolt 15^{LXX}-ből vett idézetet.³⁴ A keresztyén kánon tágabb összefüggésében tehát a test feltámadásának reménysége fogalmazódik meg a Krisztus-esemény fényében, s amíg a Zsolt 16 a maga kontextusában az „élet útját” mutatja fel, addig az Újszövetség már kimondottan a Krisztusban megismert útról, az örök élet útjáról tanít.³⁵

3.2. Zsolt 24,1-10: Advent 1. vasárnapja (VI.)

a) A szöveg kontextusa:

A Zsolt 15-24 már fentebb bemutatott kiasztikus szerkezetének egyik keretzsoltára a Zsolt 24, amely a 15. zsoltárral áll párban. A két költeménynek közös kérdésfelvetései vannak, melyek templomi milióbe helyezik az egész zsoltárcsoportot: „URam, ki lehet sátradnak vendége, ki tartózkodhat szent hegyeden?” (Zsolt 15,1), „Ki mehet föl az ÚR hegyére, és ki állhat meg szent

32 Ehhez lásd bővebben LIESS: Weg des Lebens, 342–400, valamint Kustár Zoltán írását ebben a kötetben.

33 DEEG-SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 404.

34 A Zsolt 16,9-11 görög fordítója a Septuagintában már eszkatologizálja a héber szöveget, lásd LIESS: Weg des Lebens, 431–437.

35 LIESS: Weg des Lebens, 431–437.

helyén?” (Zsolt 24,3).³⁶ A két zsoltár egy-egy bevonulási liturgiát vetít elénk: az igaz ember templomi bevonulása (Zsolt 15; 24,3-6) és Isten bevonulása (Zsolt 24,7-10) kerül egymással párhuzamba.

Ahogy már fentebb is utaltunk rá, a Zsolt 15-24 teológiai profiljának egyik hangsúlyos témája az igaz ember és Isten megmentő igazsága.³⁷ A *cedeq/c^edáqá^h* fogalmak többször megismétlődnek a zsoltárcsoportban, többek között a pillért jelentő két szélső és a középső zsoltárban is. A szinkrón gondolati ív szerint az igazságra törekvő ember (Zsolt 15,2) az Úr szavában és döntéseiben megtalálhatja az igazságot (Zsolt 19,10), amivel Isten meg is ajándékozta az őt keresőt (Zsolt 24,5).³⁸

A struktúra központját jelentő Tóra-zsoltár (Zsolt 19) és a szélső 24. zsoltár egy sajátos kapcsolódási pontja a teremtésmatika. Mindkét költemény himnikus nyitányban éneklie meg a teremtő Istent (Zsolt 19,2-7; 24,1-2). Közös kifejezése a két zsoltárnak a *kábód* ’dicsőség’;³⁹ a 19. zsoltár szerint a teremtett világ rendje Isten dicsőségét hirdeti, a 24. zsoltár utolsó négy verse pedig ötször nevezi Istent „dicső király”-nak. Eszerint a teremtő Isten minden dicsősége ellenére sem hagyta magára az embert, hiszen Tórát, tanítást adott a számára (Zsolt 19), és közel jön hozzá (Zsolt 24). Az Isten világfelettségének és emberközelségének paradoxonját érzékelhetjük ebben.

Az Istenhez való közeledés kritériumait mindkét keretzsoltár antropológiai alapfogalmak segítségével adja meg: a szív-nyelv-szem (Zsolt 15) és a kéz-szív-lélek (Zsolt 24) triászai az egész embert írják le, aki akaratának, gondolatainak, tetteinek, szavainak tisztaságára kell, hogy törekedjen, ha Istenhez kíván járulni. Ezek a Tóra-kegyesség ismérvei, melyek a zsoltárcsoport közepére, a Zsolt 19-re mutatnak,⁴⁰ ahol szintén szerepel egy hármas csokor az antropológiai alapfogalmakból: lélek-szív-szem (Zsolt 19,8-11). Az „erénykatalógusok” egy-egy ígérettel zárulnak a Zsolt 15,5b-ben és Zsolt 24,5-ben.

Andreas Schüle szerint az úton haladás metaforája a Zsolt 15-24 egységén túlnyúlva összeköti a 23-25. zsoltárokat is. Isten pásztori vezetésébe vetett bizalom megszólalása után (Zsolt 23,4) az ember készséget mutat a

36 LIESS: *Weg des Lebens*, 409; BROWN: *Metaphorical Theology*, 262. A templomteológiai vonatkozások miatt Millard „irodalmi zárandoklat”-ként tekint a zsoltárcsoportra, lásd MILLARD: *Komposition*, 205.

37 HOSSFELD-ZENGER, *Psalmen I*, 13; LIESS: *Weg des Lebens*, 409.

38 Ez a téma a 23. és 24. zsoltár között is kapcsolatot teremt (Zsolt 23,3; 24,5), lásd HOSSFELD-ZENGER, *Psalmen I*, 158.

39 BROWN: *Metaphorical Theology*, 265.

40 HOSSFELD-ZENGER: *Psalmen I*, 13; BROWN: *Metaphorical Theology*, 264; SUMPTER: *Coherence*, 205.

követésre (Zsolt 24,3), majd kitekint az út még nem látható részére, melyhez ugyancsak Isten vezetését kéri (Zsolt 25,4-5.8-9).⁴¹ Matthias Millard és Susan Gillingham a Zsolt 22-24 irodalmi koherenciáját állapítják meg, előbbi egy miniatűr zarándokliturgiát lát a három zsoltár sorozatában, utóbbi a víz szimbólumában (Zsolt 22,15; 23,2; 24,2) véli felfedezni a szemantikai kapcsolatot, illetve mindketten megállapítják, hogy a Zsolt 23 záró versének templomtematikája átvezet a 24. zsoltárba.⁴²

b) Az igehirdetés kontextusa:

A 24. zsoltár már szerepelt a perikóparendben Advent 1. vasárnapjának zsoltáraként, de csak a revízióval vált textussá. A magyar reformátusok a 304. adventi dicséret éneklésével szintén a 24. zsoltárt idézik fel: „Kapuk emelkedjete!” (vö. Zsolt 24,7). Az Úr érkezése, amelyet a Zsolt 24,7-10 plasztikus képekben tár elénk, közvetlenül kapcsolódik az adventi várakozáshoz, de helyesen állapítja meg Alexander Deeg, hogy a perikóparend szerint a teljes zsoltárt kell textusnak tekinteni,⁴³ ehhez tesszük hozzá: a zsoltár kontextusát is figyelembe véve.

A zsoltár harmadik strófája (Zsolt 24,7-10) a dicső király bevonulásáról párhuzam nélküli a Zsolt 15-24 gyűjteményében. Az ezt megelőző két strófa (Zsolt 24,1-2 és 3-6) üzenetét viszont a fentebb vázolt kontextus is felerősíti és kiegészíti. A költemény elején a Teremtőbe vetett hit megvallását olvashatjuk (Zsolt 24,1-2), mely téma a központi, 19. zsoltárnak is nyitó tétele (Zsolt 19,1-7). A két himnikus szakasz egymást egészíti ki abban a tekintetben, hogy az egyik az égről és égitestről szól (Zsolt 19), a másik a földről és a rajta lakókról (Zsolt 24). Kontextuálisan értelmezve tehát a dicső király az ég és föld teremtője, tulajdonosa, és az egész teremtettség magasztalja őt, várja érkezését. Az egész világot birtokló és a templom szűk terébe bevonuló Isten paradoxonja jelenik meg a karácsonyi eseményekben is:⁴⁴ akit az egek egei sem fogadhatnak magukba, egy jászolbölcsőbe kerül.

A 24. zsoltár második strófája a kegyes ember tulajdonságait ismerteti, illetve ugyanezt tematizálja a struktúrában párhuzamos zsoltár egésze (Zsolt 15). Ám ezek az „erénykatalógusok” azáltal nyernek igazi értelmet,

41 DEEG-SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 65.

42 MILLARD: *Composition*, 137; GILLINGHAM: *Multivalent Approaches*, 66–67. Nancy L. deClaissé-Walford szintén a Zsolt 22-24 szinkrón kapcsolatára helyezi a hangsúlyt, lásd DECLAISSE-WALFORD, Nancy L.: „An Intertextual Reading of Psalms 22, 23, and 24”, in: Flint, P. W. – Miller, P. D. (ed.): *The Book of Psalms: Composition & Reception* (S.VT 99), Leiden – Boston, Brill, 2005, 139–152.

43 DEEG-SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 66.

44 DEEG-SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 63.

ha kiderül az is, hogy miként valósítható meg a kegyes élet. Erre a kérdésre ad választ a tengelyen álló Tóra-zsoltár, melynek központi része (Zsolt 19,8-11) részletezi, hogy mi segít hozzá az Istennek tetsző élethez.⁴⁵ Aki az Úr-hoz szeretne járulni, annak tökéletességben (*támím*) kell járnia (Zsolt 15,2), ebben segít az Úr tanítása, amely tökéletes (Zsolt 19,8). Fontos az igazság (*cedeq*) cselekvése és szólása (Zsolt 15,2), az igazság pedig az Úr döntéseinek alapelve (Zsolt 19,10). Feltétel, hogy a szív tisztaságával (*bar*) járuljon Isten elé az ember (Zsolt 24,4), ami az Úr parancsolatainak ismerve (Zsolt 19,9). A kontextuális értelmezés szerint, amit tehát az Isten elvár a hozzá közeledőtől, azt fel is kínálja Igéjében, ő maga tesz alkalmassá a találkozásra, sőt végül maga is elindul és szembejön az emberrel.

Az advent nem a passzív várakozás, hanem az aktív felkészülés ideje, mégpedig nem az ünnep lebonyolítására, hanem az Úrral való találkozásra. A „dicső király” látványos bevonulása a 24. zsoltárban kontrasztja annak, amit a betlehemi történetben találunk, előremutat viszont Krisztus második eljövételére, amikor teljes dicsőségében érkezik. Az „ártatlan kéz” és „tisza szív” kritériuma egészen eddig az időpontig kötelez bennünket, melyhez az Isten (testté is lett) Igéje ad eligazítást. A Zsolt 15, 19 és 24 pilléreire épülő adventi üzenetnek az újszövetségi összefoglalását ismerhetjük fel a Tit 2,11-15-ben.

3.3. Hamvazószerda (III.): Zsolt 51,1-14(15-21)

a) A szöveg kontextusa:

A Zsoltárok könyve redakciója során minden bizonnyal tudatosan jelölték ki az 51. zsoltár helyét, amikor a már meglévő Zsolt 52-68* elé helyezték, s így lett aztán a Zsolt 51-72 dávidi gyűjteményének nyitókölteménye.⁴⁶ Ebben a gyűjteményben felfedezhetünk egy biográfiai keretet, mely a Salamon születése körüli eseményektől, Salamon trónra lépéséig rajzolja meg a történeti-életrajzi ívet. Mindezt persze az imádkozó Dávid szemszögéből. A redaktor ugyanis az 51. bűnbánati zsoltárban a Betsabé-affér miatt bűnbocsánatért könyörgő Dávidot szólaltatja meg, a gyűjtemény végén pedig

45 A fentiek értelmében Zsolt 15; 19 és 24 témaegyezéseinek (A: teremtés; B: Tóra; C: az Úr bevonulása) mintázata így foglalható össze: B./A.B'./A'.B'.C, lásd SUMPTER: Coherence, 205–206.

46 HOSSFELD–ZENGER: Psalmen I, 30.56; PFEIFFER, Henrik: „Ein reines Herz schaffe mir, Gott!” Zum Verständnis des Menschen nach Ps 51, in: ZThK 102 (2005), 293–311, ebben: 296.

(Zsolt 70-71) az idős királyt, aki a következő nemzedékre tekintve magasztalja Istent, majd átadja a stafétát Betsabétól született fiának, Salamonnak (Zsolt 72).⁴⁷ Ezzel válik a Zsolt 72 Dávid „utolsó szavává” (vö. Zsolt 72,20), melyben fiáért, Salamonért és az ő uralkodásáért könyörög,⁴⁸ aki aztán Izráel történetének legbölcsebb és leggazdagabb királya lesz. Ez a kvázi narratív ív felerősíti azt, amit maga az 51. zsoltár is üzen: bárki eleshet, de a bűnbánat és megtérés lehetősége mindenkor és mindenkinek nyitva áll.⁴⁹

Maradva a II. dávidi zsoltárkönyv feliratainál, megfigyelhetjük, hogy a Zsolt 52-64-ben több alkalommal is találkozhatunk a dávidi életrajz epizódjaival (Zsolt 52,2; 54,2; 56,1; 57,1; 59,1; 60,2; 63,1).⁵⁰ Ezekben a költeményekben az áratlanul üldözött, szenvedő ember képe tárul elénk, aki panaszát Isten elé viszi. A dávidizálás és a biografizálás a trónra lépése előtti Dáviddal azonosítja a szenvedőt, aki Saul elől menekül. Dávid itt nem a dicsőséges király, hanem a menekülő üldözött, akivel minden nyomorúságot szenvedő könnyen azonosulhat.⁵¹ Az 51. zsoltár felirata azonban jelentősen korrigálja ezt a képet, amikor a biográfiai rendet felborítva Dávid király uralkodásának idejét eleveníti fel.⁵² Dávid megöleti Uriást Betsabé megszerzéséért, ezzel életének morális mélypontjára süllyed, majd ezt követően válik üldözötté és megvetetté a kontextusunk értelmében. Az életrajz kronológiájának ilyen megcserélése tehát azt az olvasatot eredményezi, mely szerint Dávid saját hibája és vétke miatt szenved. Az üldözött Dávid ábrázolása így elszakad Saul engedetlenségének kázusától, Dávid menekülésének új kontextusa

47 KLEER, Martin: „Der liebliche Sanger der Psalmen Israels”. *Untersuchungen zu David als Dichter und Beter der Psalmen* (BBB 108), Bodenheim, Philo, 1996, 84; HANER, Tobias: David als Vorbeter. Psalm 51 im Kontext des Psalters, in: Helms, D. – Kornle, F. – Sedlmeier, F. (Hg.): *Miserere mei, Deus. Psalm 51 in Bibel und Liturgie, in Musik und Literatur*, Würzburg, Echter, 2015, 11–31, ebben: 27; NÉMETH: A 72. zsoltár elállása és teológiája, 182.

48 KLEER: Der liebliche Sanger, 120.

49 HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER, Erich: *Psalmen 101–150* (HThK.AT), Freiburg, Verlag Herder, 2008, 56.

50 összesen tizenhárom olyan felirat szerepel a Zsoltárok konyvben, mely a dávidi életrajzot idzi (Zsolt 3; 7; 18; 34; 51; 52; 54; 56; 57; 59; 60; 63; 142). Ebbl nyolc a II. davidi zsoltargyjtemnyben talalhat, nagyon valsn that, hogy a davidizalas ilyen biografiai felerstse ebbl a gyjtemnybl ered, lasd SSSENACH, Claudia: *Der elohistische Psalter. Untersuchungen zu Komposition und Theologie von Ps 42–83* (FATII 7), Tbingen, Mohr Siebeck, 2005, 69; HOSSFELD, Frank-Lothar: David als exemplarischer Mensch. Literarische Biographie und Anthropologie am Beispiel Davids, in: Frevel, Chr. (Hg.): *Biblische Anthropologie. Neue Einsichten aus dem Alten Testament* (QD 327), Freiburg – Basel – Wien, Herder 2010, 243–255, ebben: 250.

51 SSSENACH: Der elohistische Psalter, 73–74; HOSSFELD: David, 250–251.

52 SSSENACH: Der elohistische Psalter, 97; HÄNER: David als Vorbeter, 17.

és tulajdonképpeni előzménye a Betsabé-ügy lesz.⁵³ Az 51. zsoltárban bűnbánatot tartó, majd a következő feliratokban üldözöttként megjelenő Dávid alakjában nem az ellenség miatt szenvedő igazat, hanem a saját vétkei miatt gyöttrődő bűnöst kell tehát látnunk. A bűnbocsánat és a helyreállítás nem marad el, de hosszú út vezet odáig (lásd Zsolt 65,4).⁵⁴

A kontextuális exegézis szoros kapcsolatot lát az 50–51. zsoltárok között is. Az igaz istentisztelet témája köti össze a két költeményt, mely az 50. zsoltár egészének témája, majd pedig a Zsolt 51,18–21-ben köszön vissza. A Zsolt 50-ben isteni intés formájában találkozunk a hagyományos (véres)áldozat kritikájával, az 51. zsoltárban már az ezt megértő ember fogalmazza meg és mutatja be, hogy mi az Istennek „kedves áldozat”.⁵⁵

b) Az igehirdetés kontextusa:

A hét bűnbánati imádságot magába foglaló zsoltárválogatás (Zsolt 6; 32; 38; 51; 102; 130; 143) a középkori egyház idejére fontos szövegcsoporttá vált, mely a nagyböjt időszakának imádságaiként szerepelt a liturgiában.⁵⁶ Az új perikópaarend ehhez visszanyúlva az egyik legismertebb bűnbánati zsoltárnak, az 51. zsoltárnak is helyet adott a III. sorozat éves rendjében hamvazószerda igehirdetési alapigéjeként.⁵⁷ A zsoltár így a böjti időszak kezdetén kerülhet szószékre, amely nem vasárnapi gyülekezeti alkalom, hazánkban általában nem is tartanak önálló istentiszteletet ezen a napon, ahogyan a böjt gyakorlata is erősen háttérbe szorult a református kegyességünkben. Azonban a böjt protestáns újraértelmezései napjainkban arra is lehetőséget adhatnak, hogy a hamvazószerda istentiszteleti alkalomként jelenjen meg a gyülekezeti életben, elindítva a gyülekezet tagjait a böjtből, s tudatosítva annak lényegét.

A bűnbánattartás és az Istenhez való odafordulás minősített időszakára sokféle útravalót kínál az 51. zsoltár, a kontextuális elemzés azonban továb-

53 HÄNER: David als Vorbeter, 24–25.

54 SÜSSENBACH: Der elohistische Psalter, 97.

55 HOSSFELD–ZENGER: Psalmen 50–100, 57; HÄNER: David als Vorbeter, 24; SÜSSENBACH: Der elohistische Psalter, 98.

56 Luther legelső nyomtatásban kiadott műve a hét bűnbánati zsoltár német nyelvű magyarázata (1517), melynek első kiadása még nem reformátori szellemben íródott, hanem Luther szerzetesi kegyességét tükrözi, lásd CSEPREGI Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 5.: Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*, Budapest, Luther Kiadó, 2011, 25; DEEG–SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 183.187. Később Luther megigazulástanának egyik alapszövege lesz az 51. zsoltár, lásd HOSSFELD–ZENGER: Psalmen 50–100, 59.

57 A zsidóság körében az 51. zsoltár a Jóm Kippúr liturgiájának része, lásd HOSSFELD–ZENGER: Psalmen 50–100, 58.

bi értelmezési horizontokat is megnyit. Ebben a megközelítésben leginkább Dávid személye és példája válik hangsúlyossá, mely a Zsoltárok könyve „dávidizálásának” eredménye.

A zsoltárfeliratok a prekritikai korban abszolút módon meghatározták a zsoltárok értelmezését mint autoritást jelentő szerzői megjelölések, majd a tudományos zsoltárexegézis teljesen negligálta ezeket a szekundernek ítélt elemeket. A kontextuális értelmezés – nem elvitatva a történetkritikai exegézis eredményeit – újra megnyitja azt az értelmezési horizontot, melyet az egymással redakcionálisan összefüggő zsoltárfeliratok – mint meta-szövegek – rajzolnak ki. Eszerint a dávidi zsoltárok bár legnagyobb valószínűséggel nem Dávid írta, a költemények néhány kivételtől eltekintve nem is róla szólnak, de mégis úgy kell olvasni őket, mintha Dávid király imádkozna, sőt mintha a mindenkori hívő ember együtt könyörögne Dáviddal, illetve azonosulna vele.

A Zsoltárok könyvében Dávid nem ideál, hanem paradigma. Az imádkozó ember paradigmája, esetünkben a bűnbánatot tartó ember mintája.⁵⁸ A kontextuális exegézis megrajzolja számunkra azt a Dávid-képet, akivel a mai imádkozó is azonosulhat hamvazószerda alkalmán.

Elsőként önvizsgálatra indít, hogy a Dáviddal együtt imádkozó ember nem az ártatlanul szenvedő igaz. Dávidban nem egy dicső király imádkozza elő a kegyes szavakat, hanem egy vétkei miatt menekülő üldözött fordul Istenhez. A Zsolt 51,7 szól a bűn radikális és totális jellegéről, melyben a bűnbánatot tartó ember teljes egzisztenciája érintett. Nem lehet visszaemlékezni az életnek egyetlen olyan időszakára sem, ahol az ember ne szorult volna rá Isten kegyelmére.⁵⁹ Ez ma is mindenkinek okot ad a bűnbánatra, ezért azonosulhat a mai imádkozó is a vétkes Dáviddal.

A Zsolt 51 befejezéséből hiányzik a panaszénekeknek az a szokásos műfaji eleme, melyben az imádkozó kifejezi bizalmát, hangot ad az imameghallgatás bizonyosságának, esetleg fogadalmat tesz vagy hálát ad. Az 51. zsoltár ebben a tekintetben nyitva marad.⁶⁰ A soron következő zsoltárok és biográfizáló felirataik azt mutatják, hogy esetenként hosszú út vezet a bocsánatig, amely jól illeszkedik a gyülekezetnek ahhoz a helyzetéhez, hogy a negyvennapos böjt kezdetén állnak. A Zsolt 51–72 kontextusában azonban célhoz is ér ez az út, amikor a gyűjtemény a Salamon békeuralmát meg-

58 HÄNER: David als Vorbeter, 23.

59 HOSSFELD–ZENGER: Psalmen 50–100, 51; PFEIFFER: Verständnis des Menschen nach Ps 51, 298–299.

60 HÄNER: David als Vorbeter, 24.

éneklő „happy end”-be torkollik.⁶¹ A kitartó bűnbánat és Isten irgalma üdvös eredményhez vezet. Az 51. zsoltár erről még csak óvatosan nyilatkozik: „A töredelmes és megtört szívet nem veted meg, Istenem!” (Zsolt 51,19b). Az imádkozó azt is tudni véli, hogy az Úr a bűntől elfordítja arcát (Zsolt 51,11), a bűnöstől azonban nem (Zsolt 51,13), mert kegyelmes az Isten (Zsolt 51,3).⁶² A 65–72. zsoltár között már egyre erősödnek a hála és az öröm szavai, és megfogalmazódik a bizonyosság: „Erőt vettek rajtunk a bűnök, de te megbocsátod vétkeinket.” (Zsolt 64,5). Az 51. zsoltárral megkezdett nagyböjt „happy end”-je a húsvétkor elhangzó evangélium: a Krisztusban nyert bocsánat és a feltámadás örömhíre, az új teremtés kezdete (vö. Zsolt 51,12).

4. Összegzés

Egyetlen textusválasztási és egyetlen exegetikai módszer sem abszolutizálható, és a *semper reformanda* jegyében mindegyik folyamatos felülvizsgálatra szorul. A revideált perikóparendet sem tekinthetjük kizárólagos elvnek, de mindenképpen jó iránynak és üdvözlendő (rész)eredménynek kell tartanunk az ószövetségi textusok számának növekedését, ezen belül egyes zsoltárok felvételét a textusok közé. Ha az egyházi évkör eddiginél erősebb érvényesítését kívánjuk elérni liturgiai szemléletünkben,⁶³ akkor ehhez a revideált perikóparend is bizonyára tud hasznos és értékes impulzusokat adni. A kontextuális zsoltárexegézis újszerű szemléletmódjáról szintén elmondható, hogy semmi esetre sem teszi feleslegessé a többi megközelítést, de az egyes zsoltárok kritikai vizsgálatával karöltve képes hozzájárulni ahhoz, hogy az írott igéből hirdetett ige legyen.

61 HÄNER: David als Vorbeter, 27.

62 DEEG-SCHÜLE: Die neuen alttestamentlichen Perikopentexte, 187.

63 FEKETE, Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010, 31–33.40.